

Др Ђуро БАТРИЋЕВИЋ

УЛОГА ГАВРИЛА КУЈАЧИЋА У ГРАХОВАЧКОЈ БИЦИ*

Књаз Данило је одмах по доласку за књаза Црне Горе, као први посао, прву и најважнију дужност у свом владалачком програму, почео веома енергично да ради на што јачем и ширем устанку противу турске власти и насиља у Херцеговини, одакле се највише и најприродније и очекивала помоћ с те стране. У ту сврху он почиње да окупља око себе најугледније црногорске и херцеговачке прваке, међу којима су се нарочито истицали: војвода Мирко Петровић, брат књажев, војвода Петар Вукотић, Стеван Перков Вукотић, Милош Андров Кривокапић, војвода Анто даковић из Грахова, Гаврило Кујачић из Корјенића, Новица Церовић из Дробњака, поп Богдан Зимоњић из Гацка, Лука Вукаловић из Зубаца, Јован Василијев Баћовић из Бањана, војвода Иво Радоњић из Његуша, сердар Туро Пламенац из Црмнице, Тодосије Мишковић, игуман манастира Косијерево, Ђоко Вишњић из Голије, Лука Петковић из Требиња, Сава Пејовић из Опутне Рудине, Голуб Вуков Перовић из Никшићких Рудина, поп Лука Јововић из Марковине, поп Ђуро Кусовац из Љуботиња и други.¹

Књаз Данило је с тим људима из народа непрестано био у најтјешној вези, с њима се договарао и стварао најповољније планове за што шири устанак у Херцеговини. Сви ти људи су добили сасвим тачно утврђене улоге у том одговорном послу. Тачно је одређено шта ће и како ће који радити, гдје је и зашто одређена његова задаћа. Најделикатнију, најфинију и у сваком погледу најтежу улогу добио је Гаврило Попов Кујачић. Веома бистар, врло окретан, дипломатски фин и вјешт, а уз то и као турски јузбаша од врло великог повјерења код турских власти у цијелој Херцеговини, он је одређен као посредник између турских власти, боље рећи онога што се ради у Херцеговини, с једне, и књаза Данила, с друге стране. Гаврило је, као турски јузбаша и заповједник над свим турским пограничним пандурима од Зубаца до Гацка, уживао невјероватно велико повјерење код свију турских власти у Требињу, Мостару и Билећи. Био је нешто мало и писмен, а турски језик је знао добро, што му је, разумије се, много помогло да се још више при-

* Др Јован Стојанов Кујачић, *Слом шурске војске на Граховцу 1858. године* (рукопис), 1-66, Централна народна библиотека Цетиње, Инв. бр. 220.

¹ Рукопис, стр. 3.

ближи Турцима и да добије њихово пуно повјерење. А као син угледне старе свештеничке куће, уживао је велико повјерење у српском живљу цијеле Херцеговине.²

На тај начин је брзо извршена пуна организација на Цетињу за широки рад око дизања и организовања што ширег и што обимнијег устанка у Херцеговини. Међутим, кримски рат 1853-1856. године за неко вријеме је знатно омео и успорио рад књаза Данила и његових сарадника око организовања и дизања народног устанка у Херцеговини. Русија је била побијеђена, па је била присиљена да се одрекне заштите и покровитељства над Црном Гором. То је био тежак ударац за књаза Данила, за његову политику и, посебно, за рад око припреме устанка у Херцеговини. Али се окретни књаз и ту врло брзо снашао. Он је затражио помоћ, покровитељство и заштиту од француског цара Наполеона III, који је у то доба био на кормилу цјелокупне европске политике.

Књаз Данило је, у жељи да што прије и што сигурније придобије наклоност Наполеона III, почетком јула 1856. године упутио свога ађутанта Вуковића у Париз, с молбом да га цар прими у аудијенцију. Међутим, Наполеон III, и поред најбоље воље, није могао позвати књаза Данила у Париз због тога што су Турска и Аустрија Црну Гору још увијек сматрале дијелом турске царевине. Књаз Данило је, преко француског вицеконзула у Скадру Хиацинта Хекара, и даље био упоран у настојању да га Наполеон III прими. Но, и поред тога што је Наполеон III ишао за тим да што прије истисне руски утицај са Балкана, књаза Данила није могао примити у аудијенцију под изговором "да још није згодно вријеме за ту и такву посјету, јер он никако не би желио да га дочека као турског вазала, какав се у Европи, сем у Русији и Француској, сматрао књаз црногорски. Он жели, кад за то буде згодна прилика, да му приреди дочек са свим почастима које доликују слободним и независним владарима."³

Књаз Данило је тај глас из Париза примио са доста негодовања. Међутим, он доноси одлуку да и непозван иде у Париз код цара Наполеона III. У том смислу, средином фебруара 1857. године црногорски господар сазива своје највиђеније главаре и народне прваке из Херцеговине, каже им да иде, иако непозван, у Париз и да тамо на лицу мјеста тражи од моћно француског владара заштиту и покровитељство Црне Горе, која је остала, усљед пораза руског у кримском рату, без заштите велике Русије и њеног цара.⁴

И црногорски главари и херцеговачки народни прваци одобре књажеву одлуку, па он, у марту 1857. године, одлази у Париз. Иако је књажев пут у Париз био против воље француске владе, тамо је лијепо примљен. Он није јавно дочекан, у царском двору, одате све почести. Том приликом је Наполеон III обећао књазу Данилу пуну своју заштиту и покровитељство моћне француске царевине малој, "али сад већ

² Ibidem, стр. 4.

³ Исто, стр. 7.

⁴ Исто, стр. 9.

слободној и независној књажевини Црној Гори".⁵ На крају, Наполеон III књазу Данилу обећа, "као први знак свога покровитељства и заштите, разграничење Црне Горе према турској царевини са стране Херцеговине и новопазарске области, а уз то као саставне дјелове Црне Горе: Грахово, Бањане, Рудине, Жупу Никшићку, Пиву, Дробњак, Голију и Дугу, до близу самог Никшићког поља. За што скорије извршење свога обећања Наполеон обећа на растанку књазу Данилу да ће се у најскорије вријеме организовати и састати међународна комисија, која ће имати за задатак да што прије и што тачније изведе ограничење и постави границе између турске државе и Црне Горе као сасвим слободне и независне балканске државе".⁶

Том приликом је између Наполеона III и књаза Данила остварено и лично пријатељство. Наполеона III је, наиме, кумовао при крштењу Даниловој кћерки Олги. Сем тога, књаз Данило је, последице Орсинијевог атентата, понудио Наполеону III 25 најбиранијих Црногораца за његову тјелесну стражу.

Књаз Данило се из Париза вратио веома задовољан, па поново ствара нови програм и проширује рад за ослобођење Херцеговине од Турака.

Гаврило Кујачић је дошао код књаза Данила чим се овај вратио из Париза и подробно му изложио што је све за вријеме његова бављења ван Црне Горе радио и урадио. Књаз је био веома задовољан Гавриловим излагањем и оставио му сасвим одријешене руке да и даље ради како је дотле радио.

Гаврило је био неухватљив и опрезан обавјештајац. Приликом доласка на Цетиње никад у град у току дана није дошао; увијек је чекао у Бајицама док се смркне, па је тек ноћу, под заштитом мрака, силазио у двор код књаза Данила. То је чинио да га не би турски или аустријски шпијуни приметијели и турском или аустријском посланству показали, чиме би онемогућили његов даљи рад. Цетиње је увијек напуштао прије зоре.

По повратку са Цетиња Гаврило се задржао један дан на Грахову код војводе Анта Даковића и капетана Паја Ковачевића. Ту су њих тројица утврђивали неку врсту свога програма, свог даљег рада а особито како треба да се понашају према турским властима, уколико би са њима долазили у додир.

У то доба Турци из Корјенића посумњају у Гаврила и његов рад, па га оптуже код требињског Амза-бега Ресулбеговића, да он снује противу Турака и турских власти некакве завјере, да кријући често иде на Цетиње код црногорског књаза Данила, да га књаз шаље с парама да буну и диже хришћане по Херцеговини противу Турака и противу султанове власти.

И поред тога што је Амза-бег у Гаврила имао неограничено повјерење и што је мислио да је све то клевета и завист што Гаврило као

⁵ Ibidem, стр. 9.

⁶ Исто, стр. 11.

хришћанин код њега ужива много и много више повјерења него иједан чак од најугледнијих муслимана не само у Корјенићима него, с малим изузетком, у цијелој Херцеговини. Но, и поред тога, Амза-бег посла Гаврилу писмо у коме га позива да одмах дође код њега у Требиње, јер има са њиме да разговара о важним стварима. Гаврило се одмах одазва позиву и пође у Требиње на разговор. Амза-бег га том приликом, мимо обичаја, дочека хладно и доста осорно. Одмах му стане пребацити како је то могуће да он, Гаврило, његов побратим, који ужива толико повјерење међу Турцима, код паша и свију бегова у Херцеговини, није вјеран и одан султану, своме свијетлом господару, него иде и шурује нешто с некаквим црногорским књазом, тражи од њега нешто боље, него што му је султан даривао.

Гаврило се бајаги зачуди беговом говору и, као дубоко увријеђен лажима и клеветам неваљалих људи, а још више тиме како је паша, који њега добро познаје, боље него ико други, и све зна што он ради, могао у то вјеровати. Ту је Гаврило веома вјешто и дипломатски врло успјешно одбио од себе све клевете и пашу потпуно убиједио да је он, иако се крстом крсти, вјернији султану него многе и многе паше и бегови.

Амза-паша, како га Кујачић на више мјеста тако ословљава, врло пажљиво саслуша Гаврилово правдање, све повјерова и стаде са њим разговарати као што је то обично увијек радио. У разговору се паша нарочито дотакао случаја Луке Вукаловића и његова одметања. Притом је Амза-паша упитао Гаврила да ли би он могао некако смаћи Луку, или га жива ухватити и њему у Требиње предати. Мудри Гаврило му дипломатски одговори и обећа да ће порадити да учини по вољи свијетлом султану и паши, али додаде да би, по његовом мишљењу, било много боље кад би он успио да приволи Луку да престане већ с хајдуковањем и да се поново врати под султанов скут. Пошто се то Гаврилово мишљење много допадне паши, он сасвим задовољан, рече: "Ја бих се, турске ми вјере, од свега срца радовао кад би Лука, мој и твој побратим, одустао од даљег ајдуковања".⁷

Гаврило се растане с пашом у пуном пријатељству и споразуму. На растанку му Гаврило рече да он мора често да путује у Бањане, Косијерево и Грахово, да уговара с тамошњим људима и главарима, да их савјетује да је кудикамо боље да остане и даље под султановом заштитом него да је под сиромашном Црном Гором, која хљеба нема.

Из Требиња, преко Грахова, Гаврило пође на Цетиње да извјести књазу Данилу о стању у Требињу и Херцеговини. Кад стиже на Цетиње, нађе на окупу највиђеније црногорске главаре и неколико виђенијих херцеговачких првака, којима књаз саопшти да се организује међународна комисија за разграничење.

На том скупу Гаврило предложи да би било добро да се некако измама мало турске војске на Грахово и да се ту потуче још прије него што би се та комисија спремила и на пут кренула. И књаз Данило и сви

⁷ Ibidem, стр. 12.

присутни који су били на томе скупу, потпуно прихвате Гаврилов предлог и усвоје његово мишљење. Том приликом књаз Данило Гаврилу стави у дужност да он око тога ради са турским главарима и беговима у Требињу и Мостару.

По доласку у Требиње, Гаврило пође код Амза-паше и у току неколико дана упорно је настојао да прикаже биједно стање у коме се налази Црна Гора и њен књаз. На Амзи-пашино питање о држању Грахова и Граховљана, Гаврило му рече да Граховљани тешке муке муче од црногорских хајдука, који их дан и ноћ пљачкају и убијају, и да усљед тога, сви без разлике, желе да их свијетли султан прими под свој скут.

Амзи-паши се допадне Гаврилова прича и изрази искрену жељу да их султан ослободи од тога страшнога зла. Гаврило је иза тога често потајно ишао у Косијерево, Добрићево и у Билећу, гдје се састајао са тамошњим народним првацима и с њима ковао планове како ће се што више узнемиравати Турци у Херцеговини, убијати угледнији аге и бегови, а нарочито озлоглашени зликовци и насилници. Гаврило је затим редовно обавјештавао руског и француског конзула у Дубровнику о турским злочинима у Херцеговини, о чему је писмено обавјештавао и књаза Данила.

На поновно наваливање, преко Бањуш-бега, да Гаврило некако нађе начина да смакне Луку Вукаловића, Гаврило дипломатски одговори: "Беже, никакве користи нема да ја смакнем Луку Лакова. Насупрот, то би била велика штета, било би много горе, јер треба да ви знате и да добро запамтите да би се смакнућем Луке Лакова побунила раја и, што је још много куд и камо опасније, мјесто једнога појавило би се на стотине још жешћих Лука, чему се никаква цевапа не би могло дати... Ја сам већ и са честитим Амза-пашом разговарао у Требињу и рекао му да ћу прво видјети у народу како би се Лукино смакнуће одазвало. Него ви дајте изведите, не треба много, нешто мало војске, заузмите Грахово, обновите чувену кулу на граховском Умцу, коју је био подигао црногорски владика Раде, па је доцније сам обалио по договору с Али-пашом Ризванбеговићем. То је, честити бимбашо, оно што Граховљани желе, јер им је већ додијао црногорски зулум. Војвода Анто кука и куми, Бога не штеди, да ја молим честитогашу за то, јер он не смије сам да дође, да му лично све покаже и да га куми и богаради за што бржу помоћ, за што брже ослобођење Грахова од црногорских зулума."

Гаврило за Анта посебно истиче: "Он не смије у Требиње, јер се боји турске пријеваре, особито од Корјенића. И ја сам се баш усљед тога спремао, да баш ових дана сађем у Требиње и наустице све кажем честитом Амзи-паши и да га и сам од своје стране молим и кумим, да што прије избави несрећно Грахово од црногорских разбојника и зулумћара, који им не дају ока отворити... Боже драги, што прије мало војске, па ће онда све боље и све лакше бити. Реци, беже, још и ово честитом паши, да се и ја, а и сви остали много чудимо што се толико

бојите од Црногораца, кад немају ни ручак да осоле а камоли да ратују и да се бију са силним султаном, пред којим цијели свијет дрхти, до кога стрепе свих седам каурских краљева".⁸

Бимбаша Бањуш-бег био је одушевљен Гавриловим излагањем, о чему је детаљно обавијестио Амзи-бега. Након тога Амза-бег петог фебруара 1858. године позове Гаврила да дође у Требиње. Амза-бег упита Гаврила у присуству неколико виших официра и најугледнијих требињских, мостарских и билећких бегова, за исту ствар ради које је шиљао у Клобук свог официра Бањуш-бега. Гаврило, без околишења, и без трунке страха, одважно и убједљиво понови све оно што је већ био рекао Бањуш-бегу у Клобуку.

Сви са одушевљењем прихватише Гаврилову убједљиву причу. Паша, јако задовољан, упита Гаврила да ли би се Граховљани противили да Турци уђу с мало војске у Грахово и да на Умцу обнове разваљену кулу. Такво питање Гаврило једва дочека, па паши молећиво рече да се он много чуди таквом питању, јер се несрећни и поарани Граховљани не само не би противили, него сви листом желе и не могу дочекати ту, толико жељену, султанову војску да их што прије ослободи од страш-нога зулума који трпе већ толико година од некаквог црногорског кња-за и од некаквих његових опаких лупешких чета, тако да они јадни не-мају мира ни дан ни ноћ.

Гаврило је у свом излагању био толико убједљив да су га Турци нетремице гледали, а паша га, на крају, упита: "Какав је човјек војвода Анто?" Гаврило једва дочека и ово питање, па ће иронично: "Добар ју-нак, са мало памети". На ове Гаврилове ријечи сви прснуше у смијех.

Кад Гаврило закључи да је постигао жељени циљ, још убједљи-вије настави своју већ унапријед смишљену причу. На друго пашино пи-тање Гаврило одговори да је Анто човјек од ријечи, да му нема равна, а затим настави: "То је право поштење без и мало хиле. Што ти рече, то ти је као упис, држи слободно као под вилџан..."

На пашино провокативно питање: "Како би било, Гаврило, да узмеш неколико ћеса, колико је год потребно, па да их заједно с војво-дом Антом, и осталим граховским главарима, подијелиш граховској раји, како за најљепше нађеш?" - Гаврило није насио, већ му је дипло-матски и увједљиво одговорио: "Аман, пашо, што то говориш, ако Бога знаш?! Ти тиме вријеђаш и мене као рају, која сам, што понижаваш свој високи углед и положај. Ће је, честити пашо, ако Бога знаш, раја рају даривала. Остави се, честити и добри пашо, таквога разговора. Не-го, ако Бог да, кад ти дођеш с царском војском у Грахово, па се око тебе и царских већила окупи граховска раја са својим главарима, ви ће-те из царских рука даривати, кога хоћете и како за право нађете. Бог вам је дао доста и блага и мудрости, да свакоме право учините. А и са-мој ће раји бити много и много милије и слађе да прими из ваших рука маријаш него из мојих ћесу дуката. Ко сам ја, честити пашо? А ко је

⁸ Ibidem, стр. 16.

војвода Анто и други? Раја као и остала раја, фукара моћног цара свију царева, пресвијетлога султана. Него, честити пашо, ако збиља желиш добро несрећним Граховљанима, онда се смилуј, постарај се, замоли и закуми свијетлога цара, да дозволи да што прије изведете мало војске, не треба много, да се не би раја уплашила, да заузме Грахово и да пригрлите јадну вашу рају, јер се бојати од Московца и од францускога цара, како се нешто зуцка има неко вријеме, да га не поклоне Црној Гори, па би, честити пашо, онда ишло много и много теже... Свак се много чуди и у некоме чуду пита што чекате, што Грахово већ не заузimate, кад је оно ваше, царска земља..." Гаврило, у свом дугом и убједљивом излагању, закључи: "Ја, Бога ми и мога ми крста часнога, велику муку мучим и јад ме тешкоме јаду предаје молећи се помоћи од Грахова до Бањана, од војводе Анта Даковића, до војводе Јована Баћовића, игумана Тодосија Косијеровскога и осталих бањских и граховских главара. Не престајем им говорити да им нема живота, ако их султан не узме под свој скут, да спремају рају за дочек кад, ако Бог да, дођете, да вас срете и да вам као својим срећним новим господарима укаже своје високо поштовање, да вам се поклони и скуте пољуби".⁹

Ово Гаврилово запомагање и којевитезање се паши много допадне, па му, у одушевљењу, обећа да ће одмах писати султану и молити га да пошаље што прије војску да заузме Грахово и да већ једном избави рају од црногорских зулума. Том приликом паша Гаврилу дарова сабљу и обећа му да ће му доцније свијетли цар даривати много више и много бољих дарова.

Предајући Гаврилу сабљу, паша му, у нескривеном одушевљењу, рече: "Е, да се оћеш потурчити, мој побратиме Гаврило, пашалук ти никако не би фалио." И на ове пашине ласкаве ријечи Гаврило је имао мудар одговор: "Фала, честити пашо, мислим да си се имао кад увјерити да сам ја, иако се крстом крстим, довољно вјеран своме узвишеном господару, да сам то већ у току више година својим радом доказао. Вјера и Бог, и мога ми крста часнога, вјернији сам му него многи паше и везири! О томе ми, честити пашо, немој говорити. Пусти ме да ја радим као и до сада, а кунем ти се Богом, хоћу док сам жив, па ја мислим доста и успјеха ћемо дочекати лијепога!".

Одмах по повратку својој кући Гаврило се састао са војводом Антом, коме је потанко испричао све што је с Амза-пашом разговарао, како би, у случају да га паша позове, знао што ће говорити, ако га паша буде питао. Затим је Гаврило истога дана пошао у манастир Косијерево на договор с главарима, које је упознао у вези са разговором са Амза-пашом.

Идућега дана Гаврило је, са братом Тодором, пошао на Цетиње како би о свему упознао књаза Данила. Тај разговор између књаза Данила и Гаврила одушевио је сердара Рада Пламенца, ондашњег тјелохранитеља књаза Данила, који је записао: "Никад у своме животу нијесам чуо

⁹ Ibidem, стр. 19.

човјека да љепше и рјечитије говори и излаже оно, о чему говори, да чистије и одређеније прича о разним стварима и питањима, да тако лијепо и тако потанко износи књазу све, што је радио и што још има да ради с Турцима, како би их некако измамио и наговорио да с великом војском ударе на Грахово, гдје би их Црногорци разбили и потукли. Ја сам са великом пажњом и задовољством слушао тога човјека, јер му је, поред дивног говора, из сваке ријечи блистало искрено домољубље... Нарочито се чуо оштри и звонки глас Гаврилов. Књаз Данило је мање говорио. Слушао је веома пажљиво сваку његову ријеч, стављајући му од времена до времена по неко питање, на које је Гаврило одговарао, као да се за то већ унапријед спремао..."¹⁰

По повратку с Цетиња Гаврило се поново састао с војводом Антом, казао му што је с књазом говорио и каква је упутства за даљи рад од њега добио. Неколика дана касније Гаврило је пошао у Требиње да, бајаги, реферише паши о томе што је утаначио с војводом Антом и с осталим граховским главарима за дочек царске војске, када дође да ослободи Грахово од црногорских зулума.

Овога пута, како изгледа, Амза-паша је посумњао у истинитост толиких Гаврилових обећања, па поново пошаље свога официра бимбашу Бањуш-бега у Клобук да се у Гавриловој кући састане и разговара с војводом Антом. И војвода Анто је био веома опрезан. Он том приликом потанко изложи све оно и онако како је Гаврило већ говорио Амза-паши у Требињу. Бимбаша се врати веома задовољан и пренесе паши све што је војвода Анто говорио и, под заклетвом, сасвим одлучно обећао. Међутим, Јахја-паша је у једном тренутку посумњао и у војводу Анта и у Гаврила, што се види из његова писма упућеног војводи Анту: "Анто, разумио сам овђе добро, а и прије, да си рад цару подложен бити и хизмет учинити, а није ласно вјеровати, јер много људи лијепо говори језиком, а срце му каљаво. Ја сам се увјерава доста добро у те(бе) и ето ти шаљем књигу Мустафину и мога терџумана Халикапу у Гаврилову кућу. Разговори се ш њим, па како видиш да је најбоље, кажи њима и отпиши и мени, па ако устреба, онако ћемо урадити и ријеч нека не море бити друга".¹¹

У то вријеме је већ и Аустрија утицала на Турску да заузме Грахово прије него што би дошла међународна комисија за разграничење. Гаврило је већ о томе знао, па је, по повратку са Цетиња, на позив Амза-паше, хитно пошао у Требиње. Међутим, да би што боље заметнуо траг своје пословању, он сам напише писмо паши од стране војводе Анта Даковића, капетана Паја Јездова Ковачевића и других главара, које му ко бајаги пишу и у коме га куме да што прије похитају, с не много војске, да заузму Грахово и да их избаве од црногорских разбојника. Они се уз то много извињавају паши што нијесу могли доћи да му све наустице сами кажу и пољубе му руку и папучу.

¹⁰ Раде Туров Пламенац, *Мемоари*, стр. 36.

¹¹ Државни архив Цетиње, док. број: 318, 1858.

Кад је Гаврило дошао код паше, овај га одмах упита да ли су Граховљани збиља већ спремни да дочекају турску војску, која је већ кренула из Стамбола и из Анадолије. Увијек опрезни, промишљени и лукави Гаврило једва дочека ово питање, па паши још убједљивије потврдно одговори.

Паша узе писмо и пажљиво га прочита. Би му мило што му граховски главари а, у ствари, нико друго но Гаврило, пишу, али додаде да би му много милије било да је војвода Анто лично дошао с осталим главарима. Кад Гаврило убиједи пашу у његову безрезервну вјерност и оданост, паша му рече да што прије хита да, заједно с војводом Антом, припреми граховску рају за дочек турске војске, која је већ кренула са два паше из Стамбола и из Анадолије и да се спреми, по могућности, што више захире (хране), коју ће цар платити много боље него што би сама раја затражила.

При расстанку, паша Гаврилу рече да ће га одмах позвати, чим стигне војска у Требиње, да им он покаже куда ће војска најлакше избити на Грахово.

Неуморни Гаврило, задовољан постигнутим успјехом, о свему, писмом, обавијести књаза Данила, а затим поново иде у Требиње и Амзи-паши подноси опширан извјештај о своме путу у Бањане и Грахово и о разговору и договору с граховским и бањским главарима и великом њиховом расположењу према давно жељеном и очекиваном доласку султанове војске, која је ето срећом кренула да избави царску рају од Црногораца.

Овај неуморни, неухватљиви и луцидни обавјештајац је пашу том приликом до те мјере убиједио да ни Граховљани ни Бањани збиља никако не желе да остану под Црном Гором и да се они сви листом много радују што ће убудуће уживати под заштитом и скутом честитога султана.

У жељи да буде што убједљивији у својој деликатној улози, Гаврило је настојао да што више увјери пашу да се ни сам књаз Данило, ни Црногорци неће и не могу томе противити из многобројних разлога, па закључује: "Велика је, честити пашо, глад притисла Црну Гору. Они, јадници, немају за што купити ни једног циглог фишека. Аустрија им не даје никакве помоћи, особито од оно доба како се пронио глас да ће да Црној Гори даду Русија и Француска Грахово, Бањане и Жупу Никшићку. А што је најгоре, противу књаза Данила устали су његови најближи рођаци, а са њима готово и сви остали Црногорци. Тако он нимало није сигуран ни у самој својој кући. Шта више, сваки час му пријети опасност да га свргну с престола и да му други отме власт из рука. Чак му је и сам живот у опасности. Све то, честити пашо, приморава књаза да се што прије помири с Турцима и да дође до одређених граница и самосталности његове државе. Чак се проносе гласови да најозбиљније ради на томе да тражи помоћ и заштиту од честитога султана, како би се одржао, па макар и по цијену вазалства, на престолу, само да не буде збачен."

Послије ове вјешто срочене тираде, Гаврило је до те мјере одушевио пашу да му је овај на расанку даровао сребром оковану леденицу, уз напомену да сад или никад гледа, како зна, да приволи војводу Анта и остале Граховљане на турску страну и да им свима преда поздрав, да ће их за то султан учинити честитим.

Након расанка с пашом, Гаврило, попут олује, стиже на Грахово да пренесе граховским и бањанским главарима што Турци намјеравају и када ће с војском кренути пут Црне Горе. На том састанку је утврђено да Граховљани, Ускоци и Дробњаци дочекају турску војску у Ријечанима, да је нападну и стално нападају из засједа и, колико год могу, заустављају да не би сашла у Граховско поље прије него што стигне црногорска војска с војводом Мирком и осталим главарима. Гаврило затим о свему обавијести попа Луку Јововића, вођу црногорских добровољаца, рече му да ће на њега ударити Турци низ Бањане и да ће команду над Граховљанима, Ускоцима и Дробњацима преузети војвода Анто Даковић.

Гаврило затим настави пут за Цетиње да о свему обавијести књаза Данила. Овога пута се на Цетињу мало задржао, јер је морао да се што прије нађе код своје куће, како га не би Амза-паша тражио и у случају да га не нађе, посумњао у његову вјерност и оданост пресвијетлом султану.

Како је војвода Анто већ био сломио ногу, команду над војском у Ријечанима књаз повјери војводи Петру Вујовићу из Љуботиња.¹² Књаз са њим пошаље, као доброг познаваоца терена, попа Пера Матановића из Ђеклића. Истога дана књаз Данило одреди за врховног заповједника цјелокупне црногорске војске свога брата, војводу Мирка.

Кад је Ферик Мустафа-паша, са Ливај Кадри-пашом и са око девет до десет хиљада низама (редовне војске) стигао, Гаврило Кујачић буде хитно позван у Требиње. По доласку код Амзи-паше, овај га упита којим би путем турска војска најприје и најбезбједније стигла до Грахова, не слутећи да ће их Гаврило упутити на унапријед постављену засједу. Гаврило одговори паши да је најбоље да војска иде преко Билеће, па одатле преко Бањана, на село Ријечане и даље у Грахово. На пашино питање да ли ће се Црногорци одупирати, Гаврило одговори: "Може бити, честити пашо, да ће која пушка и пукнути, али ту нема војске, немају се чиме бити. Може се десити да неко залутало зрно и погоди кога царског војника". Задовољан Гавриловим одговором, паша рече: "Нека погине 30 па и 50 аскера, то није ништа. Него сад, мој Гавриле, иди, нађи се тамо око Грахова, да и ти помогнеш, како би раја што љепше дочекала турске паше и царску војску" - не слутећи при том какав им је "дочек" Гаврило припремио.

Ферик-паша крене с војском из Требиња рано ујутро 25. априла 1858. године, гдје их сјутри дан у Ријечанима нападну поп Лука Јововић и Ристо Манојловић са добровољцима. Послије три дана борбе Турци,

¹² Раде Туров Пламенац, *Мемоари*, стр. 36.

уз велике губитке, пред ноћ 28. априла продру преко Спиле и Вилуса на Граховац, пређу поље и ологоре по главицама између брда Орла и Омудића, на поглед Граховског поља.

Карактеристично је истаћи да Ферик-паша, при доласку на Граховац, није запосио ниједно од околних брда, као важне стратегијске положаје. Ово се тумачи тиме да је Амза-паша, према Гавриловим и војводе Анта тврђењу, увјеравао Ферик-пашу да га Црногорци неће напасти.

О распореду црногорске војске у току борбе овом приликом неће бити ријечи, већ једино о улози Гаврила Попова Кујачића за вријеме и послје граховачке битке. За вријеме краткотрајног примирја, послје тешке и крваве борбе на Омудићу, 30. априла није било боја. Тога дана, испред саме ноћи, Гаврило дође на Средњак у логор црногорске војске, код војводе Мирка, у пратњи Стојана Стајова Стијачића из Корјенића. Гаврило је носио писмо из Клобука, од Кјани-паше, травничког везира, Мустафа Ферик-паши на Граховац. Травнички везир Кјани-паша је био изашао са око 10 хиљада босанско-херцеговачког башибозука на Клобук као резерва (индат) Ферик-пашиној војсци, ако би му дошло до потребе.

Гаврило је, прије него што је пошао куд је био послат, код Ферик Мустафа-паше, свратио код војводе Мирка, да му каже куд и зашто иде.¹³

Под притиском међународне комисије која је, по наређењу Наполеона III, организована за разграничење, Порта је била принуђена да нареди Мустафа Ферик-паши да се одмах врати с војском с Граховца као спорног земљишта. Наређење је дошло преко везира Кјани-паше, који је логоровао за Клобуком, као резерва и помоћ Ферик-пашиној војсци.

Кјани-паша хитно упуту Портину наредбу на Граховац Ферик Мустафа-паши по јузбаши Гаврилу Кујачићу, као најпоузданијем свом официру. Наредба се морала уручити команданту турске војске на Граховцу истог дана, како би се исте ноћи, између 30. априла и 1. маја сва војска с Граховца повлачила за Клобук. Повлачење се имало извршити у највећој тишини и тајности, како га не би опазили и омели Црногорци, који су били опколили турску војску са свију страна, тако да је остао само још један уски пролаз између брда Бабјака и Сњијежнице, у правцу према Клобуку и Требињу.

Гаврило каже војводи Мирку да носи писмо од босанског везира Мустафа Ферик-паши, да у писму везир пише паши да миче војску с Граховца још у току ноћи. Том приликом Гаврило затражи од војводе Мирка да му да, ако има у својој војсци, једнога војника, који зна добро турски, да с њим заједно иде у турски логор код Мустафа Ферик-паше, да чује шта ће он, Гаврило, с пашом говорити, какву ће паша наредбу издати и шта ће везиру писати. У војсци се брзо нађе неки Мирко Драгишин Мирковић, из Петрова Дола, из Ђеклића, који је више година био на раду у Цариграду и у Малој Азији, гдје је научио врло добро турски.

¹³ Рукопис, стр. 34.

Гаврило, с Мирком Драгишиним Мирковићем и са Стојаном Стајовим Стијачићем, пође у турски логор код Ферик-паше. Страже их све пропусти као писмоноше и допрате до пашина шатора. Кад прочита писмо, Мустафа Ферик-паша потанко распита Гаврила о путу, куда би најлакше и најбрже извео војску из Граховца, јер му је онај пут којим је војска дошла преко Бањана и Билеће био много дугачак и несигуран. То Гаврило једва дочека, па рече паши да нема краћег и сигурнијег пута којим би се што прије његова војска повратила с Граховца од онога који води низ такозване Развале, између Бабјака и Срнијежнице, преко села Долова. Тај је пут још и врло кратак, свега је дугачак 7 до 8 километара до турске границе, до града Клобука. А уз то је, што је најглавније, војсци без икакве опасности са стране Црногораца. Гаврило затим још убједљивије настави: "Опасност је по турску војску тим путем у толико мања, што Црногорци неће ни знати куда ће војска у току ноћи изаћи с Граховца". Гаврило је уз то додао да је најбоље да се војска с Граховца крене око једнога сата испред зоре, како би још за ноћи изашла с Граховца и ушла у развалске брегове, који су веома zgodни за чување одступнице. А уз то се у то доба Црногорци најмање надају било каквоме покрету турске војске. Затим Ферик Мустафа-паша позове себи Ливај Кадри-пашу и друге више официре, прочита им гласно везирово писмо, саопшти Портину наредбу и нареди да се одмах, што се најбрже може, све спреми у највећој тишини и крене на пут, а да их Црногорци не опазе и не чују. Мустафа Ферик-паша потом напише писмо везиру и преда га Гаврилу да га најхитније носи Кјани-паши и да му наустиче каже да свакако крене рано ујутро у сријетање његовој војсци.

Гаврило се врати с Мирком Драгишиним Мирковићем и са Стојаном Стајовим Стијачићем од паше око један сат пред поноћ. Тај је Гаврилов повратак по војску Мустафа Ферик-паше био судбоносан и кобан, док је Црногорцима и Црној Гори помогао да добију највећу славу која се уопште може извојевати на бојном пољу.

По напуштању турског логора, Гаврило поново сврати код војводе Мирка, исприча му, у присуству оба пратиоца, како је према Портини наредби Мустафа Ферик-паша издао наредбу да се турска војска мора још у току ноћи, на један сат пред зору, вратити с Граховца за Клобук. И кад му је све потанко испричао и показао план и намјеру босанског везира и Мустафа Ферик-паше, Гаврило предложи војводи Мирку да одмах пошаље најбољих 500 гардиста с Драгом Обреновим Ковачевићем у Развале да ту до сванућа заузму положаје у засједама и да дочекају везирову војску.

Развале су тешко пролазни кланац, а уз то борба се у њима не може чути на Граховцу. Гаврило затим предложи да војвода Мирко пошаље још 1000 до 1300 момака под командом војводе Петра Вујовића у помоћ Драгу Обренову.

Гаврило је о својој активности обавијестио књаза Данила.¹⁴

¹⁴ Државни архив Цетиње, док. број: 398, 1858.

Од војводе Мирка Гаврило похита да прије зоре стигне на Клобук код везира, да му преда писмо од Мустафа Ферик-паше и да, према приликама, ако би још што требало да изведе и уради у корист црногорске војске. Гаврило потом утврди с Драгом Обреновим да ће му он на неки начин, уколико то буде могуће, с двије пушке с Космаша, или из Клобука, дати знак да су Турци кренули из Клобука у сусрет Ферик-пашиној војсци с Граховца.

Кад се Гаврило вратио за Клобук и предао писмо Кјани-паши, он га поново прочита, а затим Гаврило упита: "Има ли колико војске црногорске?" На то ће Гаврило отресито и доста дрско: "Има, честити везире, више вратара него што је на небу звијезда". Тако дрски одговор, везира је толико разљутио да је, како је сам Гаврило доцније говорио, тргао сабљу и хтио да посијече Гаврила, с ријечима: "Ово је све твоје масло, пезевенко (копиљане), вала нећеш више". Гаврило неком срећом хитро измакне испод везирове сабље и побјегне исти час из Клобука у Скоча Град и одатле у црногорску војску, код војводе Мирка, одакле се већ није враћао за Клобук, нити се више састајао с Турцима.

Послије граховачке битке војвода Мирко се с војском вратио на Цетиње, гдје их је најсвечаније дочекао књаз Данило и с њим цијело Цетиње.

С војводом Мирком је на Цетиње дошао и Гаврило Кујачић, којег је књаз Данило произвео за капетана Корјенића, обећао му војводство од Гацка, даровао му сребром оковани ханџар и двије леденице, као и велико имање у селу Нудо - земљу (Жугљеје и Бабину Гору), млине (у Жугљајима и у Красној, у истоме селу, које су Турци напустили када су од страха од Црногораца побјегли после пораза турске војске на Граховцу.

Том приликом Гаврило замоли књаз Данила да дозволи да се од откинутих глава турских подигне на камену званом Бован, који се налази испод самог села Долова, у Миротинским гредама, недалеко од Клобука, и који има облик горостасног стога, један споменик. Као главни разлог своје молбе Гаврило је напоменуо књазу: "Господару, дошао је ево срећан и згодан час, да се та историјска кула подигне, да је баш ти и твоји храбри Црногорци подигнете и тиме, поред освете, нашег и турског Косова осветите још и ону страшну погибију српских заточника који падоше у борби за слободу и крст часни на Чегру, у Србији, од чијих је глава подигнута и злогласна Ћеле-кула у Нишу."

Књазу Данилу се допадне тај Гаврилов предлог, па му одговори: "Гаврило, дозвољавам ти, да баш ти, који је много помогао да се слава црногорског оружја с малог али сад већ славнога Граховца подигне до небеских висина и разнесе широм цијелога свијета. Ти ћеш, када за то буде најзгодније вријеме, бити онај коме ћу ја дати све што треба, да се збиља подигне тај величанствени споменик, у коме ће бити између осталог и глава царског Кадри-паше".

Али, баш кад је требало да се приступи раду око подизања те куле, погинуо је у Котору књаз Данило, а ускоро иза тога умре и Гаврило, те је зато та замисао остала неостварена.

Ђуро БАТРИЧЕВИЧ

РОЛЬ ГАВРИЛА КУЯЧИЧА В ГРАХОВСКОЙ БИТВЕ
Резюме

Князь Данило после того как стал владителем Черногории старался присоединить Грахово Черногории. С этой целью собирает черногорских и герцеговинских главаров, между которыми был и Гаврило Куячич.

Куячич был турецкий (поручик) лейтенант и человек от большого доверия у турецкой власти в Герцеговине. По этому князь Данило придал ему роль разводчика, которую он выполнял очень хорошо, что в большой мере способствовало победе черногорских войск на Граховце. Это после победы князь Данило явно сообщил, провозгласил его капитаном Коренича и обещал ему воеводство от Гацка.